

РЕЦЕНЗИЯ

От: *проф. д-р Красимир Маринов Маринов*
Университет за национално и световно стопанство
Научна специалност „Маркетинг“

Относно: *Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ по научна специалност „Маркетинг“ в УНСС*

Автор на дисертационния труд: *Христомир Иванов Куцаров*

Тема на дисертационния труд: *Конкурентоспособност на туристическите обекти в България в условията на несигурност и извънредни ситуации*

Основание за представяне на рецензията: *Участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед №897/ 25.03.2026 г. на Зам.-ректора по НИД на УНСС.*

1. Информация за дисертанта

Дисертантът се е обучавал по докторска програма Маркетинг, професионално направление 3.8. Икономика, към Катедра „Маркетинг и стратегическо планиране“ на Факултет „Управление и администрация“ на УНСС, съгласно заповед на Ректора на УНСС №597/ 22.03.2019 г. Обучението е осъществено в редовна форма през периода 2019-2022 г., след което докторантурата е трансформирана в задочна, а през 2026 г. Христомир Куцаров е отчислен с право на защита.

Дисертантът завършва средно образование в Професионална гимназия по лека промишленост и икономика „Атанас Буров“, гр. Горна Оряховица, през 2008 г. През 2012 г. получава бакалавърска степен по Бизнес администрация от УНСС, а през 2013

г. – магистърска степен по същата специалност. През 2016 г. дисертантът придобива магистърска степен по Маркетинг в нашия университет.

Дисертантът има значителен опит в сферата на туризма и управлението на туристически обекти. От 2012 г. досега Христомир е бил търговски представител на атракционен обект; маркетинг мениджър на атракционни обекти, хотели и хотелски комплекси. От 2023 г. досега Христомир заема отговорни позиции в управлението на Летище „Васил Левски“ - София.

Специално следва да се отбележи работата на Христомир в УНСС като хоноруван асистент по дисциплините „Конкурентоспособност на икономическите системи“, „Потребителско поведение“ и „Потребителско поведение с преподаване на английски език“. Имам много добри лични впечатления, както и положителна обратна връзка от студентите за провеждането на възложените му курсове.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Представеният дисертационен труд е в обем от 264 страници и включва въведение, три глави, заключение, използвани източници и приложения. От гледна точка на своите обем и структура настоящият труд има параметри, които са приемливи и в границите на обичайното за подобни научни продукти. Дисертационният труд отговаря на изискванията на чл. 27, ал. 2 от Правилника за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Република България.

Във въведението на труда дисертантът, следвайки добрата практика, е представил замисъла и методическата рамка на дисертацията си.

По отношение на **актуалността на темата** и **значимостта на изследването** може да се твърди без съмнение, че те са налице. Аргументите за това твърдение са систематизирани добре от автора в няколко посоки. **Първо**, значението на изследването е свързано с големия потенциал на България за предоставяне на туристически услуги и с традиционно голямата роля, която този сектор има за икономическото развитие на България, допринасяйки съществено за формирането на БВП, заетостта и регионалното развитие. Освен това, на **второ място**, през последните години ние станаме свидетели на редица кризисни ситуации (Ковид кризата, войната на Русия с Украйна, нестихващите конфликти в Близкия Изток, и т.н.), които закономерно създават затруднения, и дори - извънредни положения, за развитието на туризма.

Обектът и предметът на изследване са правилно формулирани и съответстват на съдържанието се в работата изследване. Обект на изследване са туристически обекти в България, и по-конкретно хотели, хотелски комплекси и семейни хотели с категоризация 3 и 4 звезди, намиращи се в морски и планински курорти. Предмет на изследване са факторите за конкурентоспособност на туристическите обекти в България в условията на извънредна ситуация.

Формулировката на **целта** - да бъдат изследвани факторите за конкурентоспособност на туристически обекти в условията на несигурност и извънредни ситуации и на основата на това разбиране да бъде разработен инструмент, който да послужи за управление на конкурентоспособността на туристическите обекти в условията на несигурност и извънредни ситуации – е прецизна и адекватна на избраните обект и предмет на изследването.

Така формулираната цел дисертантът преобразува в обоснован комплекс от девет **изследователски задачи**, които са логически подредени и ясно формулирани. Те са достатъчно конкретни; изпълнението им позволява да се постигне поставената цел; и насочват изследването в правилна посока.

Тезата, която дисертантът е защитил, е че в условията на несигурност и извънредни ситуации значимостта на факторите за конкурентоспособност на туристическите обекти и тяхното използване от мениджърите на обектите се променят.

Използваната научна литература включва 149 източника – книги и монографии; статии в научни списания и доклади от научни конференции; доклади и отчети на национални и наднационални институции; сайтове за пазарна информация. Литературните източници са на български и на английски език. Броят на цитираните източници съответства на изискванията към подобно научно творчество. Библиографията е релевантна за обекта и предмета на изследване и отразява съвременните постижения по разглеждания кръг от въпроси. Анализиранияте научни източници свидетелстват за много добра осведоменост на дисертанта по проблематиката на дисертационния труд.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Структурата на представения труд отразява логическата пълнота на изследването и е израз на съществуващите връзки и зависимости между елементите

на изложението - както между отделните глави, така и между точките в тях. Логическата подредба на главите дава възможност на автора да си задава точните въпроси към изследователския проблем и да прави коректни обобщения относно конкурентоспособността в туризма. Стилът и езикът на докторанта се отличават с научност, като в същото време са разбираеми и ясни.

В *първата глава* на работата е направен анализ на предходни изследвания върху конкурентоспособността в туризма. Научните и научно-приложни резултати в тази част на работата могат да се систематизират, както следва:

- Първо, задълбочено са анализирани маркетинговите аспекти на туристическите продукти. На основата на преглед на голям брой изследвания е разработена типология на видовете маркетинг в туризма.
- Второ, изследвани са различни концепции за съдържанието на маркетинг микса в туризма, като при всяка концепция са изследвани приликите и разликите, които тя привнася сравнение с предходни разбирания.
- Трето, специално внимание е отделено на съвременни маркетингови подходи за повишаване на конкурентоспособността на туристическите обекти, каквито са използване на инструментите на дигиталния маркетинг, на брандинга и на сторителинга.
- Четвърто, анализирани са изследванията относно маркетинговите практики в туризма при извънредни ситуации в сравнение с тези при нормални условия.
- Пето, един от основните акценти в тази глава е анализът на факторите за конкурентоспособност на туристическа дестинация и туристически обект. Дисертантът е представил различни модели за оценка на конкурентоспособността, с присъщите им специфики и условия за прилагане.
- Шесто, в тази част на работата са представени и метриките за оценка на конкурентоспособността в туризма. Анализирано е използването на Индекса на ценова конкурентоспособност; Индекс на конкурентоспособност на пътуванията и туризма; и Синтетичен индекс за конкурентоспособност на туризма.
- Седмо, в съответствие с целта на изследването, специално е анализирано въздействието на извънредните ситуации върху туризма. Аргументирана е неприложимостта на традиционните модели в случаите на извънредни ситуации, както и е установена липсата на универсален модел за кризисно управление в туризма.

Имайки предвид горното, намирам за научно-приложен резултат и включването на анализа на неидентифицираните и нерешени до момента проблеми в областта на конкурентоспособността на туристическите обекти, който подчертава осмислянето на резултатите и фактите, изложени в предходните изследвания.

Прави впечатление, че изложението е добре организирано. Коректно са цитирани използваните литературни източници. Много важно е, че дисертантът е изразил собствено мнение и е дал аргументи кое от чуждите становища приема, и кое – не.

Втората глава е посветена на методологията и организацията на емпиричните проучвания на факторите за конкурентоспособност на туристически обекти в България в условията на извънредни ситуации. Научно-приложните резултати, до които достига дисертанта в тази част, могат да се обобщят по следния начин:

- Първо, аргументирани са генералните съвкупности, типа на извадките, методите за събиране на данни и изследователските инструменти за две различни изследвания - сред мениджъри и служители на хотели и сред потребители – гости на хотели.
- Второ, резултатите от проведените проучвания са представени на две нива: оценка на конкурентоспособността на туристическите обекти в България; и сравнение между конкурентоспособността на туристическа дестинация България и дестинации като Турция, Гърция, Хърватия и Испания.
- Трето, по отношение на конкурентоспособността на туристическите обекти в България са разгледани факторите за конкурентоспособност за два периода – преди и по време на извънредната ситуация от COVID-19. Проследени са промените в относителната значимост на отделните фактори за конкурентоспособност, като местоположение на обекта, цена, инфраструктура, природни условия, сигурност, обслужване, пренаселеност, и т.н., както и промените, които настъпват във всеки отделен фактор – преди и по време на извънредната ситуация. Всички промени са изследвани в два разреза – на база на мнението на потребителите, и на база на становищата на мениджъри и служители.
- Четвърто, на основата на получените резултати и проведените анализи са направени изводи за верността на издигнатите хипотези.
- Пето, направеният международен сравнителен анализ показва позициите на България по групи показатели като Обкръжаваща среда, Политики и условия за

туризъм, Инфраструктура, Стимули при търсене и Устойчивост на туризма.

В *третата глава* на работата е обоснован разработеният от докторанта инструмент – специализирана пътна карта – чиято цел е да помогне на мениджърите на туристическите обекти да реагират навреме и адекватно в условия на извънредна ситуация като поддържат и повишават конкурентоспособността на туристическия обект. Този инструмент представлява и основният научно-приложен резултат в третата част на изследването.

Предлаганата специализирана пътна карта представлява структурирана последователност от фази и стъпки, които ориентират мениджърите при вземането на решения в условията на извънредни ситуации. Пътната карта е разработена в три варианта според степента на сериозност на извънредната ситуация. Важно е, че пътната карта е подложена на оценка от страна на мениджъри и собственици на туристически обекти с помощта на дълбочинни интервюта.

Всичко отбелязано по-горе относно постигнатите научни и научно-приложни резултати ми дава основание да заключа, че поставените задачи са изпълнени, а с това е постигната и целта на дисертационния труд.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

В автореферата дисертантът е формулирал три приноса. Те са описани в автореферата на труда и затова не ги възпроизвеждам тук. Важното е, че приемам за налични в дисертацията на всички приноси. Прави впечатление обратното, им, точно и прецизно формулиране.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Дисертантът представя четири публикации – доклади от научни конференции, както следва:

1. Куцаров, Х. (2019). Туризмът през прехода: Сравнителен анализ на крайбрежните туристически райони в България, Гърция и Хърватия. Международна научна конференция „30 години: Преход, поуки и перспективи“, ИК-УНСС
2. Куцаров, Х. (2021). Туризмът в условията на пандемия: анализ, идеи и маркетингови подходи за излизане от кризата. Научна конференция с

международно участие „Туризм и свързаност“, „Икономика и организация на туризма“ – ИУ Варна. (online) <https://ue-varna.bg/bg/p/8551/konferentsia-turizam-i-svarzanost/informatsia>.

3. Куцаров, Х. (2021). Конкурентоспособност на туристически дестинации: Литературен обзор. Докторантски четения, УНСС.
4. Куцаров, Х. (2021). Дигиталният маркетинг като средство за повишаване на конкурентоспособността на туристическите обекти в условията на Covid-19. Международна научна конференция „Стратегическо планиране и маркетинг в дигиталния свят“, ИК-УНСС.

Публикациите са по темата на дисертацията и представят пред научната общност съществени части от труда. По своите тип и обем публикациите покриват минималните национални изисквания за присъждане на ОНС „Доктор“.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът е представен на български и на английски език и е в общ обем от 60 страници. Авторефератът съдържа всички необходими елементи. В него коректно, пълно и адекватно е отразено съдържанието на дисертационния труд.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Нямам критични бележки и препоръки. Имам един въпрос, по който може да се вземе отношение по време на защитата. Пътната карта предписва действия за укрепване на конкурентоспособността на туристическите обекти, имайки предвид спецификите на преминалата пандемия от Ковид-19. Никой обаче не знае от какъв характер биха били следващите заплахи за конкурентоспособността. Те може да се отнасят до неща, които от позицията на днешния ден въобще не можем да си представим, че могат да се случат. От тази гл.т. до колко предлаганият инструмент е в състояние да обхване и „предпише“ решения при всички възможни типове и случаи на кризисна ситуация?

8. Заключение

Представеният дисертационен труд е самостоятелно проведено научно

изследване с ясно открити резултати и научно-приложни приноси, съответстващо на изискванията към подобен научен труд. Това ми дава основание да препоръчам на научното жури да присъди на Христомир Иванов Куцаров образователната и научна степен „Доктор“ по научна специалност „Маркетинг“. Аз самият ще гласувам убедено с „Да“.

24.04.2026 г.

София

проф. д-р Красимир Маринов

REVIEW

By: *Prof. Dr. Krasimir Marinov Marinov*
University of National and World Economy
Academic Discipline: Marketing

Re: *Dissertation for the award of the academic and scientific degree of “Doctor” in the scientific discipline of “Marketing” at UNWE*

Author of the doctoral thesis: *Hristomir Ivanov Kutsarov*

Topic of the dissertation: *Competitiveness of tourist sites in Bulgaria under conditions of uncertainty and emergency situations*

Basis for submitting the review: *Participation as a member of the academic jury for the defence of the dissertation in accordance with Order No. 897/25 March 2026 of the Vice-Rector for Research at UNWE.*

1. Information about the doctoral candidate

The doctoral candidate studied on the PhD programme in Marketing, professional field 3.8. Economics, at the Department of Marketing and Strategic Planning, Faculty of Management and Administration, UNWE, in accordance with Order No. 597 of 22 March 2019 of the Rector of UNWE. The programme was undertaken as a full-time course during the period 2019–2022, after which the doctoral programme was converted to part-time study, and in 2026 Hristomir Kutsarov was granted the right to defend his thesis.

The doctoral candidate completed his secondary education at the ‘Atanas Burov’ Vocational High School of Light Industry and Economics, Gorna Oryahovitsa, in 2008. In

2012, he obtained a Bachelor's degree in Business Administration from the University of National and World Economy (UNWE), and in 2013 – a Master's degree in the same subject. In 2016, the doctoral candidate obtained a Master's degree in Marketing from our university.

The PhD candidate has significant experience in the field of tourism and the management of tourist attractions. From 2012 to the present, Hristomir has served as a sales representative for a tourist attraction; and as a Marketing Manager for tourist attractions, hotels and hotel complexes. Since 2023, Hristomir has held senior management positions at Vasil Levski Airport in Sofia.

Particular attention should be paid of Hristomir's work at the University of National and World Economy as a part-time lecturer in the subjects 'Competitiveness of Economic Systems', 'Consumer Behaviour' and 'Consumer Behaviour (taught in English)'. I have very positive personal impressions, as well as positive feedback from students regarding the delivery of the courses assigned to him.

2. General description of the thesis

The presented dissertation comprises 264 pages and includes an introduction, three chapters, a conclusion, references and appendices. In terms of its length and structure, this thesis meets parameters that are acceptable and within the usual range for such academic works. The thesis meets the requirements of Article 27(2) of the Regulations for the Implementation of the Law on the Development of Academic Staff in the Republic of Bulgaria.

In the introduction to the thesis, the candidate, following good practice, has presented the concept and methodological framework of their dissertation.

As regards *the topicality of the subject* and *the significance of the research*, it can undoubtedly be stated that these are present. The arguments for this assertion are well systematised by the author in several respects. *Firstly*, the significance of the research is linked to Bulgaria's great potential for providing tourism services and to the traditionally major role that this sector plays in Bulgaria's economic development, contributing significantly to GDP, employment and regional development. Furthermore, *secondly*, in recent years we have witnessed a series of crisis situations (the Covid crisis, Russia's war with Ukraine, the ongoing conflicts in the Middle East, etc.), which inevitably create difficulties, and even states of emergency, for the development of tourism.

The object and subject of the study are correctly formulated and correspond to the research contained in the work. The object of the study is tourist establishments in Bulgaria, and more specifically hotels, hotel complexes and family-run hotels with a 3- and 4-star rating, located in seaside and mountain resorts. The subject of the study is the factors influencing the competitiveness of tourist establishments in Bulgaria under emergency conditions.

The formulation of *the objective* – to investigate the factors influencing the competitiveness of tourist establishments under conditions of uncertainty and emergency situations and, based on this understanding, to develop a tool to manage the competitiveness of tourist establishments under conditions of uncertainty and emergency situations – is precise and appropriate to the chosen subject and object of the study.

The author transforms this formulated objective into a well-founded set of nine *research tasks*, which are logically arranged and clearly formulated. They are sufficiently specific; their implementation enables the set objective to be achieved; and they guide the research in the right direction.

The *thesis* defended by the doctoral candidate is that, in conditions of uncertainty and emergency situations, the significance of the factors influencing the competitiveness of tourist attractions and their utilisation by attraction managers changes.

The academic literature used comprises 149 sources – books and monographs; articles in academic journals and papers from academic conferences; reports and statements from national and supranational institutions; and market information websites. The literature sources are in Bulgarian and English. The number of cited sources meets the requirements for such academic work. The bibliography is relevant to the subject and scope of the research and reflects current developments in the range of issues under consideration. The analysed academic sources demonstrate the doctoral candidate's excellent knowledge of the subject matter of the thesis.

3. Assessment of the scientific and applied scientific results obtained

The structure of the presented work reflects the logical completeness of the research and expresses the existing links and interdependencies between the elements of the exposition – both between the individual chapters and between the points within them. The logical arrangement of the chapters enables the author to pose the precise questions regarding the research problem and to draw accurate conclusions concerning

competitiveness in tourism. The doctoral candidate's style and language are distinguished by their scientific rigour, whilst remaining comprehensible and clear.

The first chapter of the thesis analyses previous research on competitiveness in tourism. The scientific and applied research findings in this section of the thesis can be summarised as follows:

- Firstly, the marketing aspects of tourism products are analysed in depth. Based on a review of a large number of studies, a typology of the types of marketing in tourism has been developed.
- Secondly, various concepts regarding the content of the marketing mix in tourism have been examined, with the similarities and differences each concept introduces compared to previous understandings being analysed.
- Thirdly, special attention is paid to contemporary marketing approaches for enhancing the competitiveness of tourism destinations, such as the use of digital marketing tools, branding and storytelling.
- Fourthly, research on marketing practices in tourism during emergencies is analysed in comparison with those under normal conditions.
- Fifth, one of the main focuses of this chapter is the analysis of the factors influencing the competitiveness of a tourist destination and a tourist attraction. The author has presented various models for assessing competitiveness, along with their specific characteristics and conditions for application.
- Sixth, this section of the work also presents the metrics for assessing competitiveness in tourism. The use of the Price Competitiveness Index; the Travel and Tourism Competitiveness Index; and the Synthetic Tourism Competitiveness Index is analysed.
- Seventh, in line with the research objective, the impact of exceptional situations on tourism is specifically analysed. The inapplicability of traditional models in cases of exceptional situations is argued, and the absence of a universal model for crisis management in tourism is established.

In view of the above, I consider the inclusion of an analysis of the as yet unidentified and unresolved problems in the field of the competitiveness of tourist sites to be a scientifically applied result, which underscores the significance of the findings and facts presented in previous studies.

It is striking that the presentation is well organised. The literature sources used are correctly cited. It is very important that the doctoral candidate has expressed his own

opinion and has provided arguments as to which of the external viewpoints he accepts and which he does not.

The second chapter is devoted to the methodology and organisation of the empirical studies on the factors influencing the competitiveness of tourist sites in Bulgaria under emergency conditions. The scientific and applied findings reached by the doctoral candidate in this section can be summarised as follows:

- Firstly, the general populations, sample types, data collection methods and research instruments for two different studies – among hotel managers and staff, and among consumers (hotel guests) – are justified.
- Secondly, the results of the studies are presented at two levels: an assessment of the competitiveness of tourist sites in Bulgaria; and a comparison between the competitiveness of Bulgaria as a tourist destination and destinations such as Turkey, Greece, Croatia and Spain.
- Thirdly, with regard to the competitiveness of tourist destinations in Bulgaria, the factors influencing competitiveness are examined for two periods – before and during the COVID-19 emergency. Changes in the relative importance of individual competitiveness factors, such as the location of the site, price, infrastructure, natural conditions, security, service, overcrowding, etc., are tracked, as well as the changes occurring in each individual factor – before and during the emergency. All changes were examined from two perspectives – based on consumer opinion, and based on the views of managers and employees.
- Fourthly, based on the results obtained and the analyses carried out, conclusions were drawn regarding the validity of the hypotheses put forward.
- Fifth, the international comparative analysis conducted shows Bulgaria's standing across groups of indicators such as the Environment, Policies and Conditions for Tourism, Infrastructure, Demand Drivers and Tourism Sustainability.

The third chapter of the thesis justifies the tool developed by the PhD candidate – a specialised roadmap – whose aim is to help managers of tourist sites respond in a timely and appropriate manner in emergency situations, whilst maintaining and enhancing the competitiveness of the tourist site. This tool also represents the main scientific and applied result in the third part of the study.

The proposed specialised roadmap consists of a structured sequence of phases and steps that guide managers in decision-making during emergencies. The roadmap has been developed in three versions according to the severity of the emergency. It is important to

note that the roadmap has been evaluated by managers and owners of tourist destinations through in-depth interviews.

Everything noted above regarding the scientific and applied scientific results achieved gives me grounds to conclude that the set tasks have been fulfilled, and with this, the aim of the thesis has been achieved.

4. Assessment of scientific and applied scientific contributions

In the abstract, the author has identified three contributions. These are described in the abstract of the thesis and I therefore do not reproduce them here. The important point is that I accept all the contributions as present in the thesis. Their refined, precise and accurate formulation is striking.

5. Assessment of the publications related to the thesis

The author presents four publications – conference papers, as follows:

1. Kutsarov, H. (2019). Tourism during the transition: A comparative analysis of coastal tourist regions in Bulgaria, Greece and Croatia. International scientific conference ‘30 Years: Transition, Lessons and Prospects’, IK-UNSS
2. Kutsarov, H. (2021). Tourism in the context of a pandemic: analysis, ideas and marketing approaches for emerging from the crisis. Scientific conference with international participation “Tourism and Connectivity”, “Economics and Organisation of Tourism” – University of Economics, Varna. (online) <https://ue-varna.bg/bg/p/8551/konferentsia-turizam-i-svarzanost/informatsia>.
3. Kutsarov, H. (2021). Competitiveness of tourist destinations: A literature review. PhD student readings, UNWE.
4. Kutsarov, H. (2021). Digital marketing as a means of enhancing the competitiveness of tourist sites in the context of Covid-19. International Scientific Conference “Strategic Planning and Marketing in the Digital World”, IK-UNWE.

The publications are on the topic of the thesis and present significant parts of the work to the academic community. In terms of their type and scope, the publications meet the minimum national requirements for the award of the academic degree of ‘Doctor’.

6. Assessment of the abstract

The abstract is presented in Bulgarian and English and has a total length of 60 pages. The abstract contains all the necessary elements. It accurately, fully and adequately reflects the content of the dissertation.

7. Critical comments, recommendations and questions

I have no critical comments or recommendations. I have one question which may be addressed during the defence. The roadmap prescribes actions to strengthen the competitiveness of tourist sites, taking into account the specificities of the recent COVID-19 pandemic. However, no one knows what form future threats to competitiveness might take. They may relate to things that, from today's perspective, we cannot even imagine happening. From this point of view, to what extent is the proposed instrument capable of covering and 'prescribing' solutions for all possible types and instances of crisis situations?

8. Conclusion

The presented doctoral thesis is an independently conducted scientific study with clearly defined results and scientific and applied contributions, meeting the requirements for such a scientific work. **This gives me grounds to recommend to the academic jury that Hristomir Ivanov Kutsarov be awarded the academic and scientific degree of 'Doctor' in the scientific discipline of 'Marketing'. I myself will vote a resounding 'Yes'.**

24 April 2026

Sofia

Prof. Dr Krasimir Marinov